

К.е.н. Салатюк Н.М.

Національний університет харчових технологій, Україна

Актуальні аспекти переходу до моделі сталого розвитку в Україні

Концепція сталого розвитку є найбільш прогресивною теорією соціально-економічного розвитку ХХІ століття. Вона була започаткована у 1992 р., коли у Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, внаслідок якої була ухвалена «Декларація з навколишнього природного середовища і розвитку». На цій конференції було проголошено нову концепцію розвитку, що передбачає врахування економічних, екологічних та соціальних проблем людства, тобто концепцію сталого розвитку. В ній зроблений висновок про те, що екологічний фактор все більше впливає на економічне зростання країни.

Економічне зростання є надзвичайно складною економічною категорією, що характеризує розвиток суспільного виробництва. Економічне зростання представляє собою зростаючу здатність економіки до реалізації своїх виробничих можливостей. Суть економічного зростання полягає у розширеному відтворенні кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка. Головною метою і критерієм економічного зростання є темп зростання ВВП. Вважалося, що це обов'язково приведе до зростання потужності національної економіки і значного підвищення рівня життя людей. Але збільшення обсягів виробництва економічних благ в індустріальних країнах завжди забезпечується шляхом нещадної експлуатації природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища, внаслідок чого світ зіштовхнувся з глобальними екологічними проблемами наприкінці ХХ ст., які негативно впливають на якість життя населення та гальмують економічне зростання.

Економічне зростання тісно взаємопов'язане з проблемою сталого економічного розвитку. Останній можна визначити як перехід від одного стану економіки до іншого, – якісно нового, більш досконалого, на основі інноваційних, структурних та інституціональних зрушень. Економічне зростання може відбутися і за умов відсутності економічного розвитку, в той час як економічний розвиток без економічного зростання неможливий. Це означає, що «сталий економічний розвиток» - це більш широке поняття, ніж «економічне зростання», і включає останнє в себе як найважливішу умову. Тому сталий розвиток визначається традиційними факторами економічного зростання, які його забезпечують, тобто факторами пропозиції, факторами попиту і розподілу, але при цьому він охоплює значно ширше їх коло: розвиток науки, технологій, інформаційних послуг, політичні і соціально-економічні фактори, а також і екологічні фактори, які в комплексі є джерелами сталого розвитку. Осмислення того факту, що екологічний чинник став важливою складовою екологічного зростання, призвело до появи нового підходу до зростання, який отримав назву «концепція сталого розвитку», що була сформульована на початку 90-х років ХХ ст. Римським клубом в знаменитій праці «Межі зростання». Суть концепції полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувались якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а відбувався соціальний прогрес, який забезпечує належну якість життя кожної людини і відтворення природного середовища.

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил екологічний фактор став невід'ємною складовою економічного зростання, але не стільки джерелом зростання, скільки його гальмом, роль якого все більше відчувається. Тому в сучасній економічній літературі обґрунтовується необхідність переходу до сталого економічного розвитку, – тобто, забезпечення зростання якісно нового рівня, за якого ефективно задовольняються потреби суспільства без виснаження, деградації і забруднення природи.

Загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стійкість (стабільність).

соціально-економічної системи, яка забезпечується через ринкову рівновагу [3, с.40]. Ринкова рівновага – це рівність попиту і пропозиції, на які впливають різноманітні фактори, спроможні стабілізувати або дестабілізувати їх рівноважний стан, без якого неможливий сталий розвиток.

Розрізняють суспільно-соціальний, еколого-економічний і економіко-екологічний підходи до обґрунтування концепції сталого розвитку [3, с.40]. Перший підхід носить глобальний характер і стосується проблем розвитку людини на основі підпорядкування їй природи та економіки. Другий, еколого-економічний підхід визначає первинність екологічної складової, яка є і основною метою, і головним джерелом реалізації сталого розвитку. Третій, економіко-екологічний підхід, маючи на меті вирішення всіх екологічних проблем, джерелом його досягнення вважає економічну складову. Він є найбільш реальним для переходу до моделі сталого розвитку.

Стратегії сталого розвитку розвинених країн світу базуються на стійкому економічному зростанні. Проте, на думку Г. Дейлі, економічне зростання може бути "головною причиною екологічної деградації", в чому і міститься протиріччя між економічним зростанням і сталим розвитком [1, с.55]. Перевага стратегії сталого розвитку в тому, що вона передбачає забезпечення економічного зростання і поступовий перехід до стійкого економічного розвитку та підвищення добробуту населення без істотного збільшення масштабів використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Формування такої стратегії передбачає комплексний підхід до діяльності держави у трьох напрямках, а саме забезпечення: економічного зростання; збереження природних ресурсів і охорона навколишнього середовища; соціального розвитку.

Сталий розвиток полягає у дотриманні раціонального балансу між зростаючими потребами і обмеженими ресурсами, необхідними для їх задоволення. Провідним фактором, завдяки якому можна забезпечити сталий розвиток, за висновками ООН, є таке економічне зростання, що підтримує стійкість і рівновагу економічної системи. Проте воно, на думку науковців, має

бути менш матеріало-, енерго- і ресурсомістким, щоб загальмувати виснаження екосистем та деградацію довкілля.

Порівняльна характеристика категорій «економічного зростання» та «сталого розвитку» дозволила виявити наступні протиріччя:

1. Наявним є протиріччя в самій сутності даних процесів. З одного боку, економічне зростання спрямоване на зростання обсягів національного виробництва (показника ВВП) за рахунок більш ефективного використання природних ресурсів і зростання продуктивності праці. Тобто, в економічному зростанні домінує економічна складова, в той час як сталий розвиток має на меті оптимізацію співвідношення в системі «економіка-природа» та створення умов для виживання людини, тобто домінує соціально-цивілізаційна складова. З іншого боку – неможливо реалізувати сталість соціальної сфери та підвищити якісні показники життя усіх членів суспільства без стабілізації економіки та стимулювання економічного зростання.

2. Сталий розвиток є об'єктивним, оскільки підпорядкований загальній меті – запобіганню глобальній екологічній катастрофі, яка загрожує всьому людству. Це означає, що яким би ефективним не було економічне зростання, відсутність людини як суб'єкту отримання результату, робить його безглуздим. Навпаки, економічне зростання, яке має об'єктивно-суб'єктивний характер, завжди підпорядковане певним інтересам окремих країн та транснаціональних корпорацій.

3. Головною метою сталого розвитку є досягнення якісних умов життя для кожної людини та збереження навколишнього середовища для наступних поколінь при невисоких, але стабільних макроекономічних показниках. Головною метою економічного зростання є забезпечення високих темпів зростання ВВП та пріоритетних галузей промисловості, а також максимізація прибутків суб'єктів економіки при мінімізації витрат на виробництво одиниці продукції, що веде до вичерпування не відновлюваних сировинних ресурсів та хижацького характеру природокористування внаслідок економії на природоохоронних витратах.

4. Економічне зростання має яскраво виражений циклічний характер, в той час як сталий розвиток має меншу залежність від фази циклу. Сталий розвиток передбачає поступовий еволюційний перехід економічної системи від нестійкого (нестабільного) до стійкого (стабільного) стану, що відповідає функції саморозвитку складних систем.

5. Реалізація моделі сталого розвитку в умовах глобалізації вимагає переходу більшості країн світу до стратегії сталого розвитку, для чого потрібно узгодження законодавчої бази щодо природоохоронної політики на світовому рівні. Економічне зростання може обмежуватися національною політикою в цьому напрямі, яка може протирічити інтересам інших держав.

Враховуючи вищевказане, необхідно створити таку стратегію переходу до сталого розвитку, яка б згладжувала протиріччя між економічним зростанням і стратегічними цілями сталого розвитку. Але існуюча зараз модель розвитку є деградаційною і неспроможна вирішити задачу переходу до стійкого розвитку економіки і збереження довкілля.

Для створення передумов сталого розвитку необхідна глибока перебудова сучасних соціально-економічних відносин в країні, що вимагає політичної волі уряду для її реалізації на практиці.

Першою спробою держави в цьому напрямі було прийняття Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. Стратегія повинна була реалізовуватися у три етапи: перший (підготовчий) – до 2007р., другий – середньостроковий (стабілізаційний) – до 2015 – 2025 рр. та довгостроковий – на подальшу перспективу [2, с.5].

Метою першого етапу було створення стартових умов для ефективної реалізації завдань визначених Стратегією. Повинна була здійснюватися структурна перебудова економіки інноваційного напрямку, забезпечуватися економія як сировинних, так і несировинних ресурсів, упроваджуватися заходи зі зниження енергоємності та матеріалоємності виробництва. Але внаслідок відомих політичних подій (а головне – відсутності політичної волі) та фінансової кризи 2008 – 2010 рр., завдання першого етапу не були вирішені і

залишилися на наступний період.

Метою другого етапу є завершення структурних змін в економіці та соціальній сфері, створення основних засад соціально спрямованої ринкової економіки, подолання масової бідності, вихід на економічні показники середньорозвинутих країн. Повинні здійснюватися масштабні екологічні реформи і реструктуризація виробництва, набудуть випереджального розвитку пріоритетні галузі в економіці країни. Цей період визначається як інвестиційно-інноваційний і характеризується переходом на капіталоемний шлях розвитку зі значними обсягами капіталовкладень у реконструкцію всіх галузей промисловості.

На третьому етапі сталий розвиток повинен стати домінуючим принципом державної політики. Він передбачає забезпечення стійкого зростання виробництва нових секторів і галузей, впровадження екологічно чистих технологій, задоволення потреб населення з урахуванням екологічних вимог, закладення фундаменту ноосферного розвитку. Повинен завершитися перехід до постіндустріального суспільства на засадах інноваційного типу зростання.

Концепція і стратегія сталого розвитку зараз знаходяться в стадії активного обговорення і формування; економічна наука повинна дати українському суспільству прогресивну національну стратегію переходу до сталого розвитку, яка буде моделлю майбутнього економічного, екологічного та соціального розвитку нашої держави.

Література:

1. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К.: Видавництво «Інтелсфера», 2002. – с. 49-69.
2. Хвесик М. Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. // Економіка України. – 2012. - №6, - с. 4-12.
3. Фоміна М.В. Сталий економічний розвиток та особливості його реалізації в умовах глобалізації. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – вип.. 21.19. – с. 39 – 45.